

A vállalati versenyképesség alakulásának tényezői

Chikán Attila

A BCE Versenyképesség Kutató Központjában 1995 óta folytatjuk a „Versenyben a világgal – a magyar gazdaság versenyképessége vállalati nézőpontból” című kutatási programot, amelynek eredményeire az előadás épül. Kiindulásként ismertetem a program kutatási modelljét, amely a vállalati versenyképességet a társadalmi és makrogazdasági környezetbe ágyazza (foglalkozunk a társadalmi normák szerepével, az intézményrendszerrel, a makrogazdasági politikákkal és a globalizáció hatásaival), majd az iparági versenybe ágyazva tárgyaljuk a vállalatok versenyképességét. Épp napjainkban zárul le a témában elvégzett kérdőíves felmérés (amelyet a program kezdete óta immár ötödik alkalommal folytattunk le), így módunk van a felmérés feldolgozásának előkészítéseként megfogalmazott (a korábbi kutatásokra és a jelen helyzete elemzésére alapozott) fő hipotézisek ismertetésére, különösen fókuszálva a multinacionális vállalatok, illetve a kis- és középvállalati szektor versenyképességi szerepére.

Kulcsszavak: versenyképesség, makrogazdasági politikák, társadalmi normák, intézményrendszer, multinacionális vállalatok, kis- és közepes vállalatok

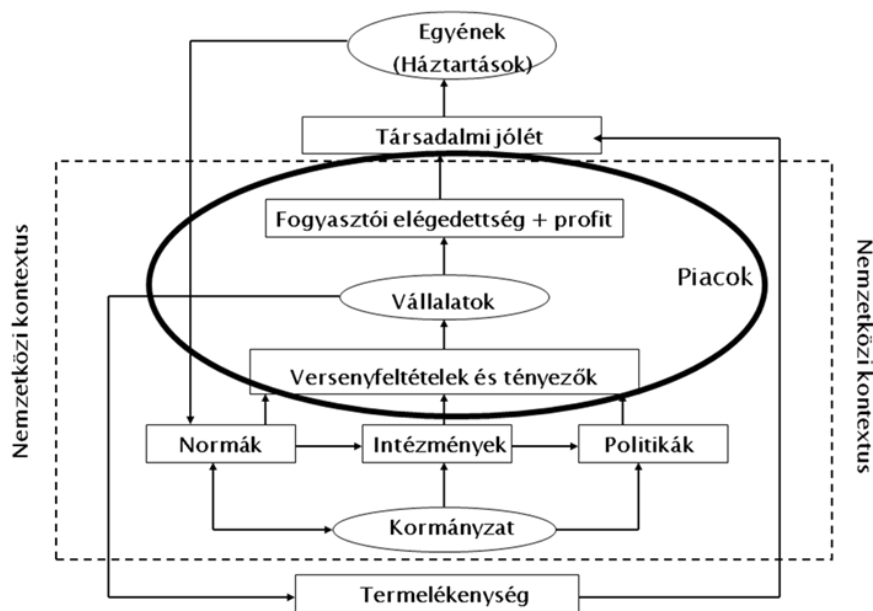
1. Bevezetés

Jelen tanulmányom azokra a kutatásokra épül, amelyeket a Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdaságtan tanszéke mellett működő Versenyképesség Kutató Központban folytatunk 1995 óta, a „Versenyben a világgal” átfogó cím alatt. Ezen kutatások magját egy négy-ötévente megismételt vállalati kérdőíves felmérés alkotja, amelynek során 300-nál több vállalat mintegy 1200 vezetőjét kérdezzük meg egy kiterjedt kérdőívvel. A felmérések mellett egyéb módszerekkel, illetve területeken is végzünk kutatásokat, gyakran más intézményekkel együttműködve. A kutatások eredményeként több könyv, számos PhD disszertáció és folyóiratcikk, továbbá több mint 300 műhelytanulmány született, amelyek megtalálhatók a kutatóközpont honlapján (www.versenykepesség.uni-corvinus.hu).

2. Versenyképesség kutatásaink alapmodellje

Kutatóközpontunknak van egy alapmodellje, amely valamennyi kutatásunk háttéréül szolgál. Ez a modell ötvözi a versenyképesség makro és mikro szintű megközelítését, rámutatva a kettő közötti szerves kapcsolatra és az egyes tényezők, összetevők, szereplők közötti kapcsolatokra. A modell vázlatát az 1. ábra mutatja.

1. ábra A versenyképesség kutatási modellje

Forrás: Chikán–Czakó (2009)

A modellben a szereplők három csoportja jelenik meg: az egyének (mint fogyasztók), a vállalatok és a kormányzat. Ez a felosztás megfelel mind a közgazdaságtan, mind pedig a gazdálkodástan elvi struktúrájának.

Abból indulunk ki, hogy a versenyképesség alapvető célja a társadalmi jólét növelése, amelynek hatásai az egyéneken csapódnak le – ez az összefüggés látszik az ábra felső részén.

A társadalmi szükségletkielégítésben a modern társadalmak feltételei között az üzleti szféra játssza a döntő szerepet, amelyben a vállalatoknak egyszerre, egyazon folyamatban kell értéket teremteniük a fogyasztóknak és a tulajdonosoknak, a piacokon keresztül meghatározott versenyfeltételek mellett. Ezen feltételekre jelentős befolyást gyakorol a kormányzat működése, részben az

intézményi rendszeren, részben a szakpolitikákon keresztül, s nem csekély mértékben azáltal, hogy az egyének által követett társadalmi normákat is befolyásolja oktatási, jogszabály alkotási, kultúrpolitikai tevékenysége során. Két fontos tényező szerepel még az ábrán: Az üzleti szférában megnyilvánuló, a rendelkezésre álló erőforrások kihasználásának hatékonyságát jelző termelékenység (amelynek mértéke meghatározza a társadalmi jólét elérhető mértékét bármely adott gazdaságban), valamint a globalizáció által megteremtett nemzetközi kontextus, amelynek hatásai alól sem az egyes nemzetgazdaságok, sem a vállalatok nem vonhatják ki magukat.

Ez a modell, amely a versenyképesség kérdéseit mind gazdasági, mind társadalmi vonatkozásban átfogja, alkalmasnak bizonyult a bevezetésben felvázolt kutatások keretében való felhasználásra.

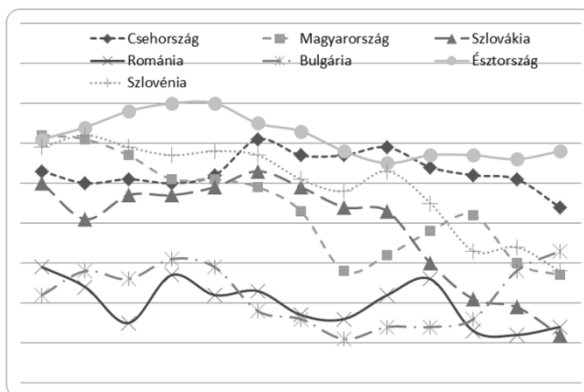
3. Hazánk a globális versenyképességi rangsorokban

A hazai versenyképességi helyzetre vonatkozó kutatásaink közben természetesen folyamatosan figyelemmel kísérjük, hogyan is áll hazánk nemzetközi összehasonlításban. Több olyan globális rangsor létezik, amely logikailag azonos alapokon, de eltérő módszertannal értékeli a nemzetgazdaságok versenyképességét: leggyakrabban a Világgazdasági Fórum (www.weforum.org), az IMD (www.imd.org) és a Világbank (www.worldbank.org) indexeit idézik a nemzetközi szakértők. Ezek a rangsorok a magyar gazdaság versenyképességi trendjeit lényegében azonosan értékeli. A következőkben a Világgazdasági Fórum adatait felhasználva mutatom be, melyek is a jelenleg érvényesülő fő tendenciák.

A Világgazdasági Fórum rangsorában 2013-ban 148 ország szerepelt. A versenyképesség mérésére összetett mutatórendszert használnak, amelyet döntően egy 121 változót tartalmazó kérdőívre alapozva építettek fel. A kérdések többségét egy 1-től 7-ig terjedő skálán kellett értékelniük a válaszadóknak. A 2. ábra hazánk helyezésének alakulását mutatja be az ezredforduló óta, a legfontosabb közvetlen versenytársainkkal összevetésben.

Jól látható, hogy hazánk helyzete mind a globális lista egészét, mind a versenytárs országokat tekintve jelentősen romlott a bemutatott bő egy évtizedben. Míg 2001-ben 29. helyen voltunk a globális rangsorban, s ez a hely a volt szocialista országok élére sorolt bennünket, addig most a 63. helyen vagyunk, a poszt-szocialista országok sorának végén. A lecsúszás lényegében folyamatos volt, évről-évre veszítettünk helyezést. Volt egy rövid időszak, a Bajnai kormány évében és a második Orbán kormány első két évében, amikor ez a visszaesés megállt, sőt némi javulás is mutatkozott, ez azonban mára megállt, s ismét helyezés romlásába ment át.

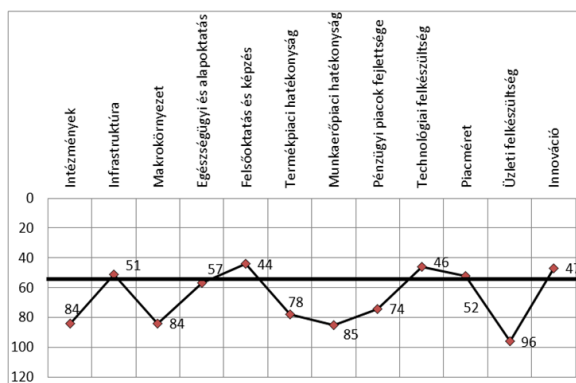
2. ábra Versenytárs országok helyezései

Forrás: saját szerkesztés¹

Érdeemes egy pillantást vetni arra, hogy a gazdaság és társadalom mely területei „felelősek” a siralmas eredményért. Nincs mód ehelyütt az adatok részletes elemzésére, azt azonban fel tudjuk villantani, hogy mik a fő tendenciák. A Világgaazdasági Fórum rangsorát kialakító 121 mutató 12 „pillérben” van összefoglalva (mindegyik 8–12 változó átlagaként alakul ki), nézzük meg, hogyan is állunk az egyes pillérek vonatkozásában. A 3. ábra mutatja, melyek azok a pillérek (jellemzőcsoportok), amelyek tekintetében a saját összetett helyezésünkhöz (a 63. hely, ezt jelzi az ábrán a vízszintes vonal) képest jobban, illetve gyengébben teljesítünk.

3. ábra Versenyképesség tényezői – magyar helyezések

Forrás: saját szerkesztés²

¹ <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2013-2014/> alapján.

Jól látszik az ábrán, hogy azokat a tényezőket illetően állunk jobban, amelyek az ország hosszabb távú adottságaiból következnek: infrastruktúra, egészségügy, oktatás, technikai felkészültség, innovációs képesség, piacméret), míg a rövidebb távú, az aktuális politika és gazdaságpolitika által jobban és gyorsabban befolyásoló tényezőkben (intézményrendszer, makrogazdasági környezet, a piacok működése, üzleti környezet és felkészültség) rosszabbul teljesítünk. Ez egyáltalán nem vet jó fényt az adott időszak politikai és gazdaságpolitikai teljesítményére. Ennek kimondásakor ne feledjük, hogy ebben az időszakban öt kormány tevékenykedett, tehát kijelentésünk nem aktuálpolitikai jellegű, hanem sajnos mélyebben fekvő alapokon nyugszik, politikai és társadalmi rendszerünk egészéből vezethető le. Ennek tárgyalása meghaladja jelen előadásom kereteit.

4. A vállalati szféra versenyképességéről

Mint a bevezetésben említettem, a Versenyképesség Kutató Központ kutatásainak legfőbb alapja egy kiterjedt kérdőíves felmérés sorozat, amelynek ötödik fázisának adatfelvételét épp a napokban fejeztük be. A felméréseket úgy ütemezzük, hogy azok gazdaságunk valamely markáns fordulópontjához kapcsolódjanak. Így az első, 1996-ban elvégzett felmérés az után készült, hogy úgy véltük, a gazdaságban befejeződtek a piacgazdaságra való áttérés alapfolyamatai, s a vállalatok működését immár a piacgazdaságokra jellemző feltételek határozzák meg, míg a jelenlegi megtervezésekor az 1. ábrán bemutatott 2010–11-es javulás után azt reméltük, hogy 2013 egy fellendülési periódus kezdő éve lesz. Ezt a várakozást a valóság legfeljebb igen szerény mértékben igazolja, s a közeljövőt illetően sem vagyok nagyon optimista – de hogy a gazdaság markánsan más pályára állt, mint amiben legutóbbi felmérésünk alkalmával volt, az alighanem közhelyszámba menő tétel.

A következőkben néhány olyan tendenciáról szeretnék beszámolni, amely tartósan jelen volt ezen felmérések során, s amelyek segítségével értékelhetjük a magyar vállalatok különböző csoportjainak a nemzeti versenyképességhez való hozzájárulását.

A hosszú távon legeredményesebb vállalattípus a *külföldi többségi tulajdonban lévő feldolgozóipari nagyvállalat*, termeljen jellemzően akár exportra, akár belföldre (a közhiedelemmel némileg ellentétben ez utóbbi alcsoportba is sok fontos cég tartozik). Ezek a vállalatok mérsékelt növekedési célokkal rendelkeznek, erősségük nem annyira az innovativitás és proaktivitás, mint inkább a kiszámíthatóan magas működési színvonal. Ezen vállalatok, illetve vezetőik

² <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2013-2014/> alapján.

önértékelése általában igen pozitív, talán még inkább, mint amit tényleges teljesítményük indokol. Ez jó abból a szempontból, hogy bátrabban haladnak előre, ugyanakkor a túlzott önbizalom a fejlődés gátja – márpedig a nemzetközi összehasonlításokból az látszik, hogy a hazai működési színvonal bizony még ezeknél a vállalatoknál is igen eltérő lehet.

Különös figyelmet fordítottunk a kutatások során a fentiekben jellemzett vállalati körrel átfedő vállalattípusra, a *multinacionális vállalatokra*. Az ezekre vonatkozó kutatásokról külön könyvet jelentettünk meg (Chikán 2011), amelynek tartalmát többféle módszerrel végzett átfogó elemzés, és négy igen részletes ágazati esettanulmány (a gépjárműiparra, a villamos energiaiparra, a kiskereskedelmi áruházláncokra és a kiszervezett szolgáltatási ágazatra vonatkozólag) képezte. Kutatásaink kimutatták, hogy „a multikra” nézve nagyon kevés érdemi átfogó megállapítás tehető, az egyes ágazatokban igen eltérő a szerepük. Az azonban megállapítható, hogy a multik összhatása nagyon jelentős és pozitív hatású a magyar gazdaságban, magasabb termelékenységük, nemzetközi kapcsolatrendszerük, s közvetett, a beszállítói szektoron keresztül gyakorolt hatásaikon keresztül egyaránt – bár ez utóbbit illetően kutatásaink alátámasztják azt a sokat hangoztatott tételt, hogy ez a kapcsolat, volumenét és intenzitását tekintve is messze elmarad a kívánatostól.

Jelentős csoportot képeznek az *állami tulajdonú nagyvállalatok*: Ezek a vállalatok döntően a belföldi piacokon jelennek meg, általában saját véleményük alapján is többnyire lemaradók, s elszenvedik a gazdaságpolitikai fordulatok minden keservét, főleg a stabil üzletpolitika lehetőségeinek hiányát.

A rendszerváltás óta a gazdaságpolitika retorikájának középpontjában vannak a *kis- és közepes vállalatok*. Aligha kell itt részleteznem, hogy valamennyi kormányzat zászlójára tűzte e szféra fejlesztésének feladatát, s az is közismert, hogy folyamatos lemaradásban vagyunk a tényleges fejlesztésben és fejlődésben. Kutatásainkban különösen kitűnt két kevesebbet tárgyalt oka a fejlődési nehézségeknek (miközben persze nyilvánvalóan megjelentek a szokásos, a bürokráciával és pénzhiánnyal összefüggő problémák is). Az egyik ilyen gond a kkv-eket támogató intézményi rendszer hatékonysági, sőt orientációs problémái (a piacra jutás, a pályázati tevékenység, az innováció, vagy az együttműködés, például klaszteresedés támogatásának alacsony hatásfoka), a másik pedig a vállalkozó- és vezetőképzés alacsony színvonala, kaotikus állapotai.

5. Összefoglalás

Miközben a fentiekben kifejtettek szerint a vállalatok különböző csoportjainak versenyképességi tulajdonságai nagyon eltérőek, azért lehet általános érvényű

megállapításokat is tenni. Ezek közül első helyre kívánczok, hogy a versenyképességben óriási szerepe van a vállalatok „egyéniségének”, amely számunkra elsősorban a vállalat stratégiájának elemzésén keresztül tárul fel. Bármennyire igaz is, hogy miként a nemzetközi rangsorokban elfoglalt helyünk is jelzi, az üzleti környezet nem kedvező hazánkban, addig kutatásaink azt is feltárták, hogy az egyes vállalatok eredményessége alapvetően függ a választott stratégiától, van tehát egyéni mozgástér, a vállalkozók és vállalatvezetők nem menthetők fel az egyéni teljesítménykövetelmények teljesítése alól. Ez annál inkább jelentős tétel, mert több, a versenyképességhez kapcsolódó, vagy attól független vizsgálat azt mutatja, hogy az üzleti szféra minden problémával együtt társadalmunk legerősebb szegmense, tartós és valódi helyzetjavulás csakis erre támaszkodva érhető el.

Felhasznált irodalom

- Chikán A. (szerk) (2011): *A multinacionális vállalatok hatása a hazai versenyre és versenyképességre*. Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdaságtan Intézet
- Chikán A. – Czákó E. (2009): *Versenyben a világgal: Vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén*. Akadémiai Kiadó, Budapest.